

СОЦІАЛЬНО-СМИСЛОВІ КОНТЕКСТИ РЕЛІГІЙНОЇ ВІРИ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Вступ. Наголошено, що період незалежності України, який охоплює понад три десятиліття, став часом глибоких соціокультурних змін, що істотно вплинули на релігійну ситуацію в країні. Підкреслено, що в умовах посттоталітарного розкріпачення, суспільного плюралізму та поступової демократизації релігія перестала бути маргіналізованим явищем і повернулася у публічний простір як важливий соціальний, культурний і моральний фактор. У цьому контексті релігійна віра постає не лише як елемент особистісного світогляду, а й як індикатор глибоких соціальних трансформацій.

Методи. Використано міждисциплінарний підхід, який поєднує такі основні методи, як історико-хронологічний, соціологічний, порівняльно-аналітичний, феноменологічний, системний.

Результати. Виявлено, що релігійне відродження 1990-х років в Україні спонукало до нових форм прояву релігійної віри, її секуляризації та індивідуалізації. Акцентовано, що у кризові періоди (революції, російсько-українська війна) релігійна віра набула, з одного боку, особливого значення як джерело підтримки, національної ідентичності та морального спротиву, а з іншого – як чинник ідеологізації та політизації. Розкрито, що в сучасних умовах віра дедалі більше розглядається як чинник релігійної ідентичності, як ресурс соціальної стабільності, екзистенційного сенсу та життєстійкості.

Висновки. Визначено, що релігійна віра є складною соціокультурною системою, яка поєднує індивідуальні переконання з колективними смислами, формуючись і реалізуючись у контексті релігійної спільноти та морального сприяючи соціальній згуртованості, особливо в умовах соціальних і політичних криз, що підтверджує її роль як безпекового ресурсу мобілізації. Доведено, що соціально-сміслові контексти релігійної віри – це ті значення, яких вона набуває для людини як особистості, для суспільства як цілого і в комунікації між ними, створюючи єдиний простір моральних, культурних та ідентифікаційних орієнтирів.

Ключові слова: релігійна віра, соціальні контексти релігійної віри, віра як безпековий ресурс, довіра, Церква, віра як чинник релігійної ідентичності, релігійна віра і війна, політизація релігійної віри.

Вступ

Проблематика релігійної віри в сучасному українському суспільстві набуває особливої значущості в умовах глобальних викликів, війни, переосмислення національної ідентичності та пошуку смислів існування. З моменту проголошення незалежності України в 1991 р. спостерігається активний процес трансформації релігійного ландшафту, відновлення традиційних форм релігійності, інституційна динаміка конфесій, а також зростання інтересу до духовного життя. На цьому тлі релігійна віра виступає не лише як приватна внутрішня реальність особистості, а як соціальний конструкт, що суттєво впливає на формування колективної ідентичності, моральних орієнтирів та суспільної солідарності. На сьогодні відстежується певна суб'єктивізація віри, коли вона стає все більш особистісною та персоналізованою, де акцент робиться на індивідуальному досвіді та особистому її розумінні. Ці зміни відображають складність і багатогранність релігійної віри у XXI столітті, демонструючи її здатність адаптуватися до нових умов і викликів сучасного світу. Дослідження соціально-сміслових контекстів релігійної віри є надзвичайно важливим для глибшого розуміння її ролі як ресурсу соціальної інтеграції, консолідації спільнот та психологічної підтримки в умовах нестабільності й криз. Урахування цих контекстів дозволяє відкрити механізми взаємодії релігії з іншими сферами суспільного життя – політикою, культурою, освітою. Особливо актуальним є вивчення сутності та особливостей релігійної віри в її соціальній динаміці, що сприяє виробленню більш ефективних підходів до міжконфесійного діалогу, державної політики у сфері релігійних відносин та підтримки соціальної згуртованості.

Визначальним чинником нового етапу смислових змін релігійної віри стало відновлення свободи совісті та віросповідання в Україні, що сприяло активному відродженню традиційних конфесій, зростанню кількості релігійних громад, будівництву культових споруд, розширенню місіонерської, благодійної та освітньої

діяльності церков. Утім, одночасно з цими процесами виявилися і нові тенденції: секуляризація, індивідуалізація релігійного досвіду, розширення міжконфесійного поля, а також політизація віри, зокрема в умовах воєнного конфлікту з Росією. Осмислення релігійної віри в Україні дедалі більше виходить за межі традиційних уявлень про конфесійну приналежність. Вона стає важливою складовою частиною національної самоідентифікації, моральної мобілізації та духовного опору.

Мета дослідження – виявити та проаналізувати соціально-сміслові контексти релігійної віри, з'ясувати її сутнісні характеристики та особливості вияву в сучасному суспільстві, а також визначити її соціальні можливості, за допомогою яких вона впливає на світогляд, поведінку та соціальну взаємодію особистості.

Методи

У межах цього дослідження застосовано комплекс загальнонаукових, історичних, соціологічних та гуманітарних методів, що дозволяють здійснити багатогранний аналіз релігійної віри як соціального, культурного, психологічного та духовного феномену. Історико-хронологічний метод дає змогу простежити динаміку змін у релігійній сфері, виявити її соціальну сутність, особливості адаптації до суспільно-політичних умов та впливу на суспільство. Порівняльно-аналітичний метод застосовується для зіставлення релігійної ситуації в різні періоди. Феноменологічний метод спрямований на дослідження релігійної віри як внутрішнього переживання особистості з акцентуацією уваги на її екзистенційному та смислово-вимірному. Соціологічний метод ґрунтується на використанні статистичних даних, соціологічних опитувань. Системний підхід дозволяє розглядати релігійну віру як елемент складної соціокультурної системи, що взаємодіє з іншими підсистемами – політичною, освітньою, інформаційною, національною тощо.

Результати

Віра є складним феноменом, який виходить за межі суто релігійного досвіду, виявляючись у різноманітних

формах взаємодії людини з соціальною реальністю. Вона може розглядатися як інтенційна трансценденція – тобто спрямованість свідомості за межі емпіричного досвіду, до смислів, цінностей, ідеалів, які не можуть бути зведені до безпосередньо спостережуваного. У цьому значенні віра – це не просто акт довіри до певного об'єкта чи авторитету, а базова структура людської свідомості, яка відкриває людину до трансцендентного горизонту буття.

У феноменологічному контексті інтенційність розглядається як спрямованість свідомості на "щось", а трансценденція – як вихід за межі (Гуссерль, 2020; Шелер, 2009). Віра в цьому аспекті постає як активне прагнення до смислу, який не завжди може бути раціонально обґрунтований, але є фундаментом для побудови систем переконань, життєвих стратегій, морального вибору. Як зазначав К. Ясперс, "віра в трансценденцію зростає на ґрунті віри в ідею та в Екзистенцію" (Jaspers, 1957, p. 244), отже, трансценденція є "умовою можливості" людського існування, а віра – інструментом, що відкриває людину до цього виміру. Таким чином, віра конструює особистість у відношенні до Абсолюту (Бога, Істини, Ідеалу) та дозволяє її орієнтуватися у складному світі, що постійно змінюється.

А. Арістова, аналізуючи ідеї Голови Центру з вивчення Америки та Заходу при Інституті досліджень зовнішньої політики (Foreign Policy Research Institute – FPRI) з приводу того, чому більшість дослідників у сфері міжнародних відносин упродовж тривалого часу залишаються "сліпими до ролі релігії", зазначає, що релігія є "трансцендентною" ареною віри, мотиви й результати якої непередбачувані, емпірично невимірні, вплив на людську поведінку – раціонально не прораховуваний" (Арістова, 2024, с. 9). Таким чином, релігія є "трансцендентним" простором віри, тому що вона, по-перше, виходить за межі звичайного, емпірично пізнаного досвіду й звернена до реальності, яка перевищує фізичний світ. У цьому разі релігійна віра – це парадокс, бо вона вимагає, щоб людина вірила в те, що є неможливим для розуму, і при цьому не втрачала особистісного сенсу. Це не просто емоція чи ритуал, а екзистенційне зусилля, екзистенційний вибір – момент, у якому людина постає перед "абсолютним парадоксом" буття і обирає шлях "стрибка віри", що перевершує як мораль, так і раціональність (К'еркегор, 2024). По-друге, у релігійному досвіді важливе місце посідає звернення до того, що не зводиться до природних причин – сакрального, святого, надприродного. По-третє, трансцендентність надає людині систему значень і цінностей, що не залежать від мінливих соціальних або культурних умов. По-четверте, для вірянина трансцендентне не лише абстракція, а й сфера особистих взаємин з Богом чи вищою силою, що надає життю глибинний сенс.

На сьогодні в науковому дискурсі існують різні підходи до осмислення релігійної віри. Український науковець І. Максименко зазначає, що українські дослідники розглядають релігійну віру як психологічний, філософський та теологічний феномен (Максименко, 2023, с. 16; Максименко, 2024, с. 31). Автор, з одного боку, аналізує її вплив на особистість, психологічний стан та формування світогляду, зокрема в контексті ціннісних орієнтацій, а з іншого – віра розглядається ним як засіб досягнення життєвих цілей і підтримання внутрішньої гармонії, що набуває особливого значення в умовах сучасних суспільних викликів (Максименко, 2023, с. 19–20). Таким чином, віра є не лише релігійним актом, а й онтологічною передумовою людської суб'єктивності, епістемологічною основою пізнання, культурною матрицею та

соціалізаційним механізмом. Як інтенційна трансценденція вона дозволяє людині виходити за межі наявного досвіду й орієнтуватися на смисли, що визначають її буття. Релігійна віра забезпечує неперервність культурного досвіду, стабільність соціальних зв'язків та формування ідентичності. Релігійна віра виступає одним із важливих особистісних ресурсів, який можна розглядати як систему здібностей людини долати суперечності між собою та навколишнім середовищем, справлятися з несприятливими життєвими ситуаціями шляхом переосмислення власних цінностей і смислів, що визначають її життєву орієнтацію та слугують підґрунтям для самореалізації (Предко, & Ларін, 2017, с. 82). Отже, релігійна віра не лише уможливила самоактуалізацію особистості, а й сприяє її зміні, а також визначає соціальні орієнтири життєвого світу, цінності та смисли.

Українська релігієзнавиця А. Лещенко зазначає, що релігійна віра постає як цілісне соціальне почуття, що входить у структуру релігійного світогляду. Вона виражається у специфічному світовідчутті, ключовим елементом якого є довіра боговірного. Ця довіра ґрунтується на прийнятті ідеї існування надприродних, ірраціональних явищ (Лещенко, 2010). При цьому "релігійна віра як система світовідчуття... стає духовною серцевиною особистості, без якої людина втрачає орієнтацію у світі" (Лещенко, 2016, с. 38). Однак почуття не тотожні відчуттям. Український філософ, психолог Д. Предко підкреслює, що релігійне почуття тісно пов'язане з релігійним відчуттям. Відчуття лише фіксує сам факт наявності чи присутності чогось або когось, тоді як почуття надає цьому особистісного виміру. Це відбувається завдяки рефлексивному механізму, у якому поєднується життєвий досвід людини з її ціннісно-смысловими орієнтирами. У результаті виявляється те, що має індивідуальну, суб'єктивну значущість саме для цієї особи (Предко, 2018, с. 28).

Таким чином, релігійна віра пов'язана з феноменом світовідчуття, позаяк вона визначає особливий спосіб сприйняття, осмислення та емоційного переживання світу, в якому людина бачить реальність не лише в матеріальних, а й у духовно-трансцендентних вимірах. Однак соціальний контекст релігійної віри полягає в тому, що вона формується, підтримується та реалізується у межах певної спільноти, яка надає їй смислове та культурне підґрунтя, оскільки вона сприяє згуртуванню членів спільноти, створює почуття приналежності та взаємопідтримки, особливо у кризових ситуаціях. Таким чином, соціальний контекст забезпечує не лише індивідуальне переживання релігійної віри, а й її колективне, культурно зумовлене втілення у суспільному житті.

На думку О. Предко, функціональна роль релігійної віри, з одного боку, створює умови для того, щоб віряни могли належати до однієї конфесійної спільноти, навіть маючи відмінні погляди чи різне тлумачення окремих положень віровчення. З іншого боку, вона відкриває можливість для мирного співіснування різних релігійних концепцій, а також для розвитку екуменічного підходу, спрямованого на об'єднання релігійних спільнот і налагодження взаєморозуміння між ними (Предко, 2012, с. 28). У зв'язку з цим багато сучасних науковців, зосереджуючи увагу на емоційно-чуттєвому переживанні та проживанні релігійної віри, звертають увагу на її соціальні аспекти. У цьому контексті дослідження Е. Джексона, яка звертає увагу на такі феномени, як віра, надія та переконання, які конструюють найсильніше та стійке ставлення до об'єкта (Jackson, 2020, pp. 52–53). Авторка пропонує концептуальний розріз між поняттями вірити

(*belief*), вірити з довірою (*faith*) та мати надію (*hope*), пояснюючи їхню взаємодію у структурі релігійної та світоглядної відданості, акцентуючи увагу на раціональній природі релігійної віри як форми прихильності, яка виходить за межі миттєвих доказів і спирається на внутрішні переконання та цінності.

Варто також зазначити, що релігійна віра інколи допомагає покращувати стосунки між людьми. Р. Престон-Роддер розглядає віру як засіб, що допомагає жити у світі нетерпимості та долати життєві труднощі, незважаючи на осуд навколишніх. У цьому допомагає віра в те, що Бог як добрий Творець створив світ, бачить кожного з нас у нашій справжності й любить без жодних умов (Preston-Roedder, 2023). Прийняття ідеї Бога, котрий любить людину і не зважає на її особливості, полегшує негативні емоційні стани, знімає внутрішнє напруження та значно допомагає переносити труднощі, які спричиняє суспільний осуд.

Віра також впливає на релігійні соціально-культурні системи, що містять у собі усталені практики, моделі поведінки, моральні приписи, священні тексти, пророцтва, постулати тощо. Релігійна віра є невід'ємним складником людської свідомості та одним із ключових вимірів існування як індивідуального, так і колективного життя (Бондаренко, 2007). На противагу теорії повного витіснення релігії із публічної сфери Х. Казанова доводить, що релігія залишається важливим складником публічного простору, особливо це стосується проблем ідентичності, політики та соціальної справедливості. Коли релігія входить у публічний простір і взаємодіє з нормативними структурами, вона здатна сприяти рефлексивній раціоналізації життєвого світу та створювати умови для інституційного закріплення процесів практичної раціоналізації (Казанова, 2019, с. 212). Через таку особливість релігійної віри можна також стверджувати про її значну соціальну роль. Зокрема, М. Вебер, що вважається засновником соціологічної концепції релігії, відводив релігії важливу роль як засобу контролю над індивідами. Крім того, він відзначав значний вплив релігійних концепцій на економіку, зокрема вплив протестантизму на капіталізм (Weber, 2001, р. 10). Віра постає ключовим елементом, який визначає поведінку послідовників тієї чи іншої релігії. При цьому релігія та віра самі підпадають під вплив соціальних процесів. Відомий французький філософ та соціолог Е. Дюркгайм зазначає, що "релігією є гуртова система вірувань та діянь, які об'єднують в одну й ту саму моральну спільноту, названу церквою, усіх, хто до неї вступає" (Дюркгайм, 2002, с. 46). У його концепції релігія – це не просто система індивідуальних переконань, а спосіб, яким суспільство утверджує свої цінності та підтримує власну єдність. Причому Е. Дюркгайм розглядав релігійну віру передусім як соціальний феномен, що має колективну природу. Філософ підкреслює: "Спільна віра цілком природно оживає у відтвореній спільноті, вона відроджується, бо опиняється в тих самих умовах, у яких виникла первісно" (Дюркгайм, 2002, с. 324). Е. Дюркгайм вважав, що релігійна віра відображає не стільки ставлення людини до надприродного, скільки її приналежність до певної соціальної групи. Власне, те, у що вірять люди, є символічним вираженням їхнього колективного досвіду. Релігійна віра, за Е. Дюркгаймом, виконує інтегративну функцію – вона зміцнює солідарність, відтворює спільні норми та цінності. Отже, релігійна віра – це не індивідуальна фантазія чи приватне відчуття, а система колективних уявлень, що закріплює соціальні норми та зміцнює групову єдність:

Таким чином, соціальна сутність релігійної віри полягає в тому, що вона розглядається не лише як внутрішнє духовне переживання окремої людини, а передусім як соціальний факт, який формується, існує та відтворюється у межах певної спільноти. Для віри-діалогу ключовим є віднайти співрозмовника, з яким можливе взаєморозуміння та підтримка. Така підтримка не розділяє, а об'єднує, відкриваючи простір для розширення меж людської інакшості та комунікації, що ґрунтується на толерантному співіснуванні (Predko et al., 2024, р. 167). Отже, релігійна віра сприяє розширенню меж соціальної, її утвердженню та можливості проєктивного вираження. Загалом у соціологічній перспективі релігійна віра є продуктом колективної свідомості (у ній закріплюються спільні уявлення, цінності та норми, що регулюють життя спільноти); виконує інтегративну функцію, об'єднуючи людей у моральну спільноту, забезпечує солідарність і відчуття належності; надає смисложиттєві орієнтири, позаяк пояснює сенс людського існування, встановлює ціннісні орієнтири та моральні принципи; символічно виражає соціальний порядок, адже сакральні образи й ритуали відображають та зміцнюють структуру суспільства. Таким чином, на антропологічному та соціологічному рівні віра виконує функцію універсального механізму соціалізації завдяки входженню індивіда в соціальне середовище через засвоєння норм, цінностей, символів і моделей поведінки, засвоєння соціально-культурних кодів конкретного суспільства; власне, у цьому разі віра виступає як структурний канал передавання сенсів і ціннісних орієнтирів.

Звернемо увагу на соціологічний "зріз" релігійної віри. З початку повномасштабної російської агресії кількість громадян, які ідентифікують себе як віруючих, зросла з 68 % наприкінці 2021 року до 74 % у листопаді 2022 року. Однак у 2023–2024 роках цей показник поступово знижувався, досягнувши 70,5 % у 2023 році та знову впав до 68 % у 2024 році. Зниження релігійності серед українців під час російсько-української війни у 2023–2024 роках можна пояснити кількома факторами. По-перше, тривалий характер війни призводить до емоційного виснаження та розчарування релігійними поясненнями страждань. По-друге, деякі релігійні організації (такі як Українська православна церква – УПЦ) асоціюються з агресором, що сприяє відторгненню традиційної релігійності. По-третє, відстежується певна закономірність: спочатку війни посилюється потреба у вірі, але з часом багато людей знаходять підтримку у волонтерстві, військових, державних інституціях чи особистій стійкості. Почетверте, внутрішньоправославні конфлікти, політичний вплив духовенства та відсутність активної підтримки з боку певних релігійних структур змушують людей переглянути свою віру та дистанціюватися від формальної релігійності (Predko, & Ptytsia, 2025, pp. 153–154). Вважаємо, що зниження релігійності – це також результат поєднання різних факторів, зокрема стабілізації після кризового сплеску віри, регіональної неоднорідності, вікових та соціальних відмінностей, переходу релігійності з інституційної до більш приватної форми, демографічних та культурних трансформацій. Важливими залишаються й розломи, спричинені повномасштабною війною, зокрема міграційні та мобілізаційні. Вони створюють підґрунтя для тривалої фрагментації українського суспільства та можливих затяжних конфліктів (Дембіцький, 2023, с. 37).

Релігійна віра постає не лише як індивідуальний духовний досвід, а й як соціально зумовлений феномен, тісно пов'язаний із культурними, історичними та ціннісними орієнтирами суспільства. Її сутність визначається

системою уявлень, символів і смислів, які інтерпретуються через традиції, релігійну практику та колективну пам'ять. У соціальному вимірі віра виконує функцію інтеграції спільнот, сприяє збереженню моральних норм і формуванню ідентичності. Водночас смисловий вимір релігійної віри полягає у здатності надавати подіям і явищам екзистенційного значення, формувати цілісну картину світу та допомагати людині орієнтуватися у складних життєвих ситуаціях.

Особливістю сучасних соціально-смислових контекстів релігійної віри є їх динамічність та взаємопроникнення з іншими світоглядними системами. У глобалізованому світі релігійна віра все частіше виявляється у форматі міжкультурного діалогу, де традиційні догмати поєднуються з особистісними інтерпретаціями, а інституційні форми – з індивідуалізованою духовністю. На ці контексти релігії звертали увагу експерти (січень 2025 р.) під час дискусії в Укрінформі (Українське суспільство, держава і церква під час війни ..., 2025). У ній взяли участь представники духовенства, наукових кіл, іноземні гості та фахівці у сфері державно-церковних відносин. Захід став важливим кроком у глибшому розумінні ролі релігійних інституцій у сучасній Україні. Особливий акцент експерти зробили на законі про духовну незалежність України (Закону України "Про захист конституційного ладу у сфері діяльності релігійних організацій"), ухваленому у 2024 році, позаяк цей нормативний акт уже заклав основу для суттєвих змін у релігійному житті країни, отримавши широку підтримку серед громадян та сприяючи консолідації і зміцненню національних інституцій.

Загалом Центр Разумкова регулярно проводить моніторинг релігійно-церковної ситуації в Україні, зокрема здійснює соціологічні дослідження рівня та динаміки релігійності населення, ступеня суспільної довіри до Церкви як важливого соціального інституту, а також вивчає громадську думку щодо місця та ролі релігії і Церкви в суспільному житті, особливостей державно-конфесійних, міжконфесійних і міжцерковних відносин, загальному стану релігійної віри в Україні. Під час моніторингових досліджень було зафіксовано, що значна частина громадян вважає, що релігійна віра не обов'язково пов'язана з належністю до конкретної конфесії. На сьогодні 57,5 % респондентів (у 2000 році – 64 %) переконані, що "людина може бути просто віруючою, не сповідуючи жодної конкретної релігії". Така позиція переважає в більшості регіонів країни, за винятком Західного, де 55 % опитаних дотримуються думки, що "віруюча особа повинна обов'язково сповідувати певну релігію". Найбільше прихильників цього підходу серед вірян УГКЦ (69 %) та УПЦ (55 %), тоді як серед послідовників ПЦУ так вважають лише 39 % (Якименко та ін., 2024, с. 5).

Російсько-українська війна виступила каталізатором духовного переосмислення, активізації релігійних практик і переоцінки ролі церкви в особистому житті та суспільстві. Сутність релігійної віри як безпекового ресурсу в умовах війни виявляється у здатності віри забезпечувати психологічну, соціальну, духовну та символічну стійкість особистості та суспільства. Вона діє не лише як внутрішній духовний стан, але і як конструктивна сила, що сприяє мобілізації, збереженню ідентичності та опору деструктивним впливам. Релігійна віра в умовах війни – це не лише особистий феномен, а багатовимірний безпековий ресурс, що укріплює дух людини; мобілізує суспільство; зберігає ідентичність; протистоїть дезінформації; сприяє злагоді. Її ефективність залежить від підтримки з боку держави, церков, медіа та громадянського суспільства. Безперечно, у системі національної

безпеки вона має бути інтегрованою в гуманітарну та інформаційну політику.

Церква відіграє провідну роль у формуванні мобілізаційних емоцій, моральної мотивації та консолідації навколо української державної позиції в умовах агресії. З одного боку, церква сприяє солідарності, волонтерству, психологічній підтримці, а з іншого – вона сприяє тому, що релігійна віра виступає як ресурс мобілізації. Під час російсько-української війни релігійні організації фактично виступили як складова частина громадянського суспільства, зокрема через партнерство з державою, підтримку волонтерських ініціатив, забезпечення соціального сервісу. Причому прихильність до релігійної організації іноді має не богословську основу, а соціокультурну або етнічну, позаяк у часи війни в суспільстві переважає громадянська, національна чи регіональна ідентичність над релігійною.

Одним із важливих елементів релігійної віри є довіра, що виявляється у розкритті внутрішніх якостей людини, її свободи вибору та здатності створювати нові смисли, виходячи за межі стереотипної, відтворювальної поведінки (Predko et al., 2024, p. 167). Отже, фундаментальною психологічною та соціокультурною основою релігійної віри є довіра, оскільки саме вона забезпечує прийняття релігійних істин, авторитет духовних лідерів та інституцій, а також формує готовність діяти відповідно до релігійних норм навіть без раціонального чи емпіричного підтвердження. У соціальному вимірі довіра виходить за межі особистих релігійних переживань, перетворюючись на механізм згуртування спільноти, підтримки соціальної солідарності та збереження духовної ідентичності. Як зазначає П. Бергер (Berger, 2011), релігійна довіра виконує інтегративну функцію, "закорінюючи" індивіда у спільноту та створюючи відчуття належності, що має не лише духовне, а й соціальне значення. Вона формує як своєрідний "кредит довіри" до релігійних інститутів, який підтримує їхню стабільність навіть у кризові періоди, так і виступає важливим фактором соціальної стабільності та збереження моралі.

Наведемо приклад зростання довіри до Церкви в Україні у 2023–2024 роках. У вересні 2024 року довіра до Церкви становила 62,5 %. Це дещо більше, ніж за січневе опитування: тоді було 61 % (Під час війни Церква довіряють 62,5 % українців, 2024). Незважаючи на виклики воєнного часу, довіра до Церкви в Україні демонструє стабільність із помірним зростанням у 2024 році. Особливо це стосується показників "повної довіри", які впродовж семирічного періоду показують значне зростання.

Вважаємо, щоб зрозуміти соціальний "зріз" релігійної віри, необхідно звернути увагу на її політичні інтенції. Адже на сьогодні Російська Федерація системно використовує засоби інформаційної війни з метою світоглядної дезорієнтації українців: спотворення історичних фактів, нав'язування ідеології "руського міра", дискредитації української влади та армії, провокування міжконфесійних, міжрегіональних і мовних конфліктів. Сутність релігійної віри в ідеології так званого "руського міра" полягає в її використанні не стільки як духовно-особистісного ресурсу, скільки як інструменту політичної та культурної мобілізації, легітимації влади та обґрунтування геополітичних претензій. Ідеться не про вільне особисте переживання віри, а про трансформацію релігійної свідомості в ідеологічний конструкт, коли виправдовуються військові дії, убивство мирних жителів посланцями на біблійні наративи. Патріарх Кіріл заявляє, що Церква визнає, що той, хто, виконуючи військовий обов'язок і керуючись почуттями відповідальності та необхідністю скласти присягу, залишається вірним своєму покликанню й віддає життя

під час служби, здійснює вчинок, який можна прирівняти до жертви. Адже він приносить себе в дар заради інших. Саме тому віримо, що така жертва очищає від усіх гріхів, учинених цією людиною (Патриаршарша проповідь в Неделю 15-ю по Пятидесятнице ..., 2022).

Власне, релігійна віра подається як невід'ємно пов'язана з "божественною місією" Росії. Влада (світська та церковна) постає як носій "божественного мандата", що потребує безумовної лояльності. Вона інтерпретується не стільки в категоріях особистої духовності, скільки як ознака належності до "православної цивілізації". Також відстежується заміщення особистісного досвіду віри колективною міфологією, коли індивідуальні релігійні переживання підпорядковуються колективним наративам про "історичну місію" та "духовну єдність", а культ мучеництва та героїзація "жертвності заради Русі" підмінюють особистісне спасіння. Теологічні поняття (гріх, спасіння, правда) перетлумачуються у політичному ключі. Релігійна мова стає інструментом пропаганди, де "віра" – це вірність державній ідеології, а не Богові.

Таким чином, у межах ідеології "руського міра" релігійна віра втрачає автономну духовну сутність і перетворюється на елемент державної ідеології, що поєднує сакралізацію політики, культурний імперіалізм і виправдання агресії під виглядом захисту духовних цінностей.

Дискусія і висновки

Релігійна віра – багаторівнева та поліфункціональна соціальна система, що інтегрує когнітивний, емоційний та ціннісно-смісловий компоненти, а також виконує функцію адаптації особистості до складних соціальних умов. Причому соціально-сміслові контексти релігійної віри – це взаємодія особистісних смислів і соціальних контекстів (ціннісно-смісловий, комунікативний, кризово-адаптивний, інтегративно-ідентифікаційний), що визначають її інтерпретацію та переживання у сучасному суспільстві. Соціально-сміслові контексти релігійної віри динамічні та адаптивні, вони змінюються під впливом історичних, культурних і політичних трансформацій, що свідчить про гнучкість вірувальних смислів у сучасному світі. Релігійна віра як безпековий / небезпечний ресурс набула особливого значення в умовах криз – революцій, війни, соціальних потрясінь. З одного боку, вона виступає не лише духовною, а й моральною, емоційною опорою та ідентифікаційним маркером для значної частини населення, а з іншого, є засобом інструменталізації та легітимізації виправдання наративів війни, їх політизації та ідеологізації.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Арістова, А. В. (2024). Роль релігії у третій світовій війні: Академічна полеміка. *Українське Релігієзнавство*, 95, 8–17.
- Бондаренко, О. В. (2007). Особливості економічної ментальності України як наслідок історико-культурного розвитку її релігійної духовності. *Ноосфера і цивілізація*, 5(8), 86–91.
- Гуссерль, Е. (2020). *Ідеї чистої феноменології і феноменологічної філософії: Книга перша. Загальний вступ до чистої феноменології*. Фоліо.
- Дембіцький, С. (2023). Особливості громадської думки та її вивчення в Україні під час війни. У Є. Головаха, С. Макеєва (Ред.) *Українське суспільство в умовах війни* (с. 15–44). Інститут соціології НАН України. https://isnasu.org.ua/assets/files/monitoring/Maket_Ukr_suspilstvo_2023.pdf
- Дюркгайм, Е. (2002). *Первісні форми релігійного життя: Темна система в Австралії*. Юнівер.
- Казанова, Х. (2019). *Релігія в сучасному світі: Плюралізм, секуляризація, глобалізація*. Український католицький університет.
- К'еркегор, С. (2024). *Страх і трепет. Діалектична лірика*. Апріорі.
- Лещенко, А. (2010). *Релігійна віра як форма світовідчуття* [Автореф. дис. канд. філос. наук, Житомирський державний університет імені Івана Франка]. https://eprints.zu.edu.ua/4305/1/avt_leschenko.pdf

Лещенко, А. М. (2016). *Коеволюційні процеси у християнському сакральному мистецтві*. Айлант.

Максименко, І. Г. (2024). Релігійна віра як об'єкт аналізу в наукових працях сучасних іноземних дослідників. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*, 23(1), 30–35. <https://doi.org/10.17721/sophia.2024.23.6>

Максименко, І. Г. (2023). Релігійна віра як об'єкт аналізу в наукових працях сучасних українських дослідників. *Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*, 22(2), 16–21. <https://doi.org/10.17721/sophia.2023.22.4>

Патриаршарша проповідь в Неделю 15-ю по Пятидесятнице после Литургии в Александро-Невском скиту. (2022, 25 септембля). Русская Православная Церковь. <https://www.patriarchia.ru/db/text/5962628.html>

Під час війни Церкві довіряють 62,5 % українців. (2024, 17 жовтня). RISU Релігійно-інформаційна служба України. https://risu.ua/pid-chas-vijni-cerkvi-doviryayut-625-ukrayinciv_n151595/

Предко, Д. Е. (2018). *Релігійні почуття: Сутність та особливості прояву*. Vadex.

Предко, Д., & Ларін, Д. (2017). Релігійна віра як чинник подолання критичних життєвих ситуацій. *Psychological Journal*, 3(4), 76–86.

Предко, О. І. (2012). Релігійна віра як екзистенційне підґрунтя особистості. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*, 109, 26–30.

Шелер, М. (2009). Місце людини в Космосі. Філософія. У Л. В. Губерський (Ред.), *Від витоків до сьогодення* (с. 261–269). Знання.

Якименко, Ю., Биченко, А., & Міщенко, М. (2024). *Українське суспільство, держава і церква під час війни. Церковно-релігійна ситуація в Україні-2024 (інформаційні матеріали)*. Разумков Центр. <https://razumkov.org.ua/images/2025/01/28/2024-Religiya-religion-FIN.pdf>

Berger, P. L. (2011). *The sacred canopy: Elements of a sociological theory of religion*. Open Road Media.

Jackson, E. (2020). Belief, faith, and hope: On the rationality of long-term commitment. *Mind*, 130(517), 35–57. <https://doi.org/10.1093/mind/fzaa023>

Jaspers, K. (1957). *Philosophy: Vol. 2. Existence and the world of transcendence* (E. B. Ashton, Trans.). University of Chicago Press.

Predko, O., & Pitysia, M. (2025). Religious faith in the context of the Russian-Ukrainian War: Challenges and risks. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 45(6), Article 9, 147–157. <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2639>

Predko, O., Kostiuk, O., & Predko, D. (2024). Religious faith: Personal forms of presentation. *Obnovljeni Život: Časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 79(2), 163–174. <https://doi.org/10.31337/oz.79.2.3>

Preston-Roedder, R. (2023). Divine and mortal loves. *Religious Studies*, 59(3), 533–548. <https://doi.org/10.1017/S0034412523000057>

Weber, M. (2001). *The Protestant ethic and the spirit of capitalism* (T. Parsons, Trans.). Routledge. <https://gpde.direito.ufmg.br/wp-content/uploads/2019/03/MAX-WEBER.pdf>

References

- Aristova, A. V. (2024). The role of religion in World War III: Academic debate. *Ukrainian Religious Studies*, 95, 8–17 [in Ukrainian].
- Berger, P. L. (2011). *The sacred canopy: Elements of a sociological theory of religion*. Open Road Media.
- Bondarenko, O. V. (2007). Features of Ukraine's economic mentality as a consequence of the historical and cultural development of its religious spirituality. *Noosphere and Civilization*, 5(8) 86–91 [in Ukrainian].
- Casanova, H. (2019). *Religion in the modern world: Pluralism, secularization, globalization*. Ukrainian Catholic University Press [in Ukrainian].
- Dembitsky, S. (2023). Features of public opinion and its study in Ukraine during the war. In E. Golovakha, S. Makeeva (Eds.) *Ukrainian society in wartime* (pp. 15–44). Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian]. https://isnasu.org.ua/assets/files/monitoring/Maket_Ukr_suspilstvo_2023.pdf
- During the war, 62.5% of Ukrainians trust the Church*. (2024, October 17). RISU [in Ukrainian]. https://risu.ua/pid-chas-vijni-cerkvi-doviryayut-625-ukrayinciv_n151595/
- Durkheim, E. (2002). *Primitive forms of religious life: The totemic system in Australia*. Univer [in Ukrainian].
- Husserl, E. (2020). *Ideas of pure phenomenology and phenomenological philosophy: Book One. General Introduction to Pure Phenomenology*. Folio [in Ukrainian].
- Jackson, E. (2020). Belief, faith, and hope: On the rationality of long-term commitment. *Mind*, 130(517), 35–57. <https://doi.org/10.1093/mind/fzaa023>
- Jaspers, K. (1957). *Philosophy: Vol. 2. Existence and the world of transcendence* (E. B. Ashton, Trans.). University of Chicago Press.
- Kierkegaard, S. (2024). *Fear and trembling. Dialectical lyricism*. Apriori [in Ukrainian].
- Leshchenko, A. M. (2010). *Religious faith as a form of worldview* [Extended abstract of dissertation of Candidate of Philosophical Sciences, Ivan Franko State University of Zhytomyr] [in Ukrainian]. https://eprints.zu.edu.ua/4305/1/avt_leschenko.pdf
- Leshchenko, A. M. (2016). *Coevolutionary processes in Christian sacred art*. Ailant [in Ukrainian].
- Maksymenko, I. G. (2023). Religious faith as an object of analysis in the scientific works of contemporary Ukrainian researchers. *Sofia. Humanities and Religious Studies Bulletin*, 22(2), 16–21 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.17721/sophia.2023.22.4>

Maximenko, I. G. (2024). Religious faith as an object of analysis in the scientific works of contemporary foreign researchers. *Sofia. Humanities and Religious Studies Bulletin*, 23(1), 30–35 [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.17721/sophia.2024.23.6>

Patriarchal Sermon on the 15th Sunday after Pentecost after the Liturgy in the Alexander Nevsky Monastery. (2022, September 25). Russian Orthodox Church. <https://www.patriarchia.ru/db/text/5962628.html>

Predko, D. E. (2018). *Religious feelings: Essence and characteristics of manifestation*. Vadex [in Ukrainian].

Predko, D., & Larin, D. (2017). Religious faith as a factor in overcoming critical life situations. *Psychological journal*, 3(4), 76–86 [in Ukrainian].

Predko, O. I. (2012). Religious faith as the existential foundation of personality. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Philosophy. Political Science*, 109, 26–30 [in Ukrainian].

Predko, O., & Ptytsia, M. (2025). Religious faith in the context of the Russian-Ukrainian War: Challenges and risks. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 45(6), Article 9, 147–157. <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2699>

Predko, O., Kostyuk, O., & Predko, D. (2024). Religious faith: Personal forms of presentation. *Obnovljeni Život: Časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 79(2), 163–174. <https://doi.org/10.31337/oz.79.2.3>

Preston-Roedder, R. (2023). Divine and mortal loves. *Religious Studies*, 59(3), 533–548. <https://doi.org/10.1017/S0034412523000057>

Scheler, M. (2009). The place of man in space. *Philosophy*. In L. V. Gubersky (Ed.), *From the origins to the present* (pp. 261–269). Znanhina [in Ukrainian].

Weber, M. (2001). *The Protestant ethic and the spirit of capitalism* (T. Parsons, Trans.). Routledge. <https://gpde.direito.ufmg.br/wp-content/uploads/2019/03/MAX-WEBER.pdf>

Yakimenko, Yu., Bychenko, A., & Mishchenko, M. (2024). *Ukrainian society, state, and church during the war. The ecclesiastical and religious situation in Ukraine in 2024 (informational materials)*. Razumkov Center [in Ukrainian]. <https://razumkov.org.ua/images/2025/01/28/2024-Religiya-religion-FIN.pdf>

Отримано редакцією журналу / Received: 03.08.25

Прорецензовано / Revised: 11.08.25

Схвалено до друку / Accepted: 10.09.25

Mykola PTYTSIA, PhD Student

ORCID ID : 0009-0009-7082-8894

e-mail: nb2000@ukr.net

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SOCIAL AND SEMANTIC CONTEXTS OF RELIGIOUS FAITH: ESSENCE AND FEATURES

Background. *The period of Ukraine's independence, spanning more than three decades, has been a time of profound sociocultural changes that have significantly affected the religious situation in the country. In the conditions of post-totalitarian emancipation, social pluralism, and gradual democratization, religion ceased to be a marginalized phenomenon and returned to the public sphere as an important social, cultural, and moral factor. In this context, religious faith appears not only as an element of personal worldview, but also as an indicator of profound social transformations.*

Methods. *The study uses an interdisciplinary approach that combines such basic methods as historical-chronological, sociological, comparative-analytical, phenomenological, and systemic.*

Results. *The study revealed that the religious revival of the 1990s in Ukraine led to new forms of religious belief, its secularization, and individualization. During periods of crisis (revolutions, the Russian-Ukrainian war), religious faith acquired, on the one hand, special significance as a source of support, national identity, and moral resistance, and on the other hand, as a factor of ideologization and politicization. In modern conditions, faith is increasingly seen as a factor of religious identity, a resource for social stability, existential meaning, and resilience.*

Conclusions. *Religious faith is a complex sociocultural system that combines individual beliefs with collective meanings, forming and realizing itself in the context of religious community and culture, promoting social cohesion, especially in conditions of social and political crises, which confirms its role as a security resource for mobilization. The social and meaningful contexts of religious faith are the meanings it acquires for the individual, for society as a whole, and in communication between them, creating a single space of moral, cultural, and identity landmarks.*

Keywords: *religious faith, social contexts of religious faith, faith as a security resource, trust, Church, faith as a factor of religious identity, religious faith and war, politicization of religious faith.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.